

Александра З. Илић

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

ЗНАЧАЈ ДИСКУРСА У РАЗУМЕВАЊУ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Сажетак

У раду аутор разматра проблематику дискурса у контексту медијског приказивања криминалитета а нарочито у циљу бољег разумевања феномена моралне панике. Најпре су анализирани почеци бављења дискурсом и појам дискурса. У том смислу посебна пажња је посвећена анализи схватања о дискурсу које је изложио француски филозоф Мишел Фуко. Аутор истиче да се дискурс може анализирати на више начина. Један од њих јесте семиотичка анализа која подразумева утврђивање денотативног и конотативног значења садржаја. У медијском приказивању криминалитета нарочито су присутни дискурси доминантних друштвених група. Истовремено могу постојати и донекле самостални медијски дискурси чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. У сфери формалне социјалне контроле доминира полицијски дискурс који може доћи у колизију са самосталним медијским дискурсом. Почеци моралне панике обележени су дискурсом који се углавном базирао на концепту „народних демона“ (*folk devils*). Такав дискурс је стављао жртве у други план, за разлику од савременог дискурса који истиче да свако може да постане жртва. Имајући све то у виду, аутор истиче да би модеран приступ моралној паници, који узима у обзир анализу дискурса у медијском извештавању о криминалитету, требало сагледати у светлу концепта друштва ризика. На крају рада, у складу са Фукоовом идејом о јединствености и индивидуалности сваког појединачног дискурса, аутор истиче значај таквог приступа и у проучавању моралне панике.

Кључне речи: дискурс, анализа, Фуко, медији, криминалитет, морална паника

1. ПОЧЕЦИ НАУЧНОГ БАВЉЕЊА ПРОБЛЕМАТИКОМ ДИСКУРСА

Разматрање улоге дискурса у настанку моралне панике новијег је датума. Прво помињање овог феномена везује се за дело Мишела Фукоа (*Michel Foucault*) „Поредак дискурса“ (*L'ordre du discours*) које представља приступно предавање на Kolež de Frans (*College de France*), одржаном 2. децембра 1970. године, у којем је изнео хипотезу како би објаснио идеју дискурса.¹⁾ Хипотеза гласи: „у сваком се друштву продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује, и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“. Фуко је у изреченој хипотези указао на суштину функционисања друштва. Сви битни сегменти друштва се налазе под контролом оних који поседују моћ да доносе одлуке и руководе нашим животима. Моћнима није свеједно шта се изговара, када се изговара и како се изговара јер од тога зависи и остварење њихових постављених циљева који су најчешће у супротности с циљевима обичног човека. Дискурс је моћ коју треба задобити.²⁾

Многи савремени теоретичари, попут Фукоа, удаљавају се од функционалистичких објашњења друштвених појава која углавном полазе од тезе да су разни делови друштва међусобно повезани и заједно чине систем. Фуко тврди да савремени системи друштвене контроле више не зависе од јавних драма у вези с преступом и казном, већ се уместо тога ослањају на распрострањену „капиларну“ мрежу приватних и институционалних „дисциплинских“ механизма. Различити историјски периоди и друштвени домени имали су своје карактеристичне дискурсе којима су управљали одређени искази сачињени на основу одговарајућих правила и поступака.³⁾

У литератури је изнето гледиште да анализа дискурса представља још једну перспективу дуге предисторије која је стара више од 2000 година. Та предисторија почиње с реториком која је била усмерена на ефикасност убеђивања и бавила се планирањем, орга-

1) Мишел Фуко, *Поредак дискурса* (превод дела: *L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводилац: Дејан Аничих), Карпос, Београд, 2007, стр. 8.

2) *Ibid.*, стр. 9.

3) Кенет Томпсон, *Морална паника* (превод дела: *Moral Panics*, 1998, преводилац: Ивана Вранић), CLIO, Београд, 2003, стр. 33 и 34.

низовањем, специфичним операцијама и говорничким наступима у политичким и правним миљеима.⁴⁾

Одређивање појма дискурса треба започети Фукоовом анализом овог феномена с обзиром да се он овом проблематиком највише бавио. Дискурс за њега представља групу исказа који сачињавају језик, односно начин представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку.⁵⁾ Постојање одређеног дискурса значи да о конкретној тематици у датој друштвеној заједници постоји утврђен начин размишљања који се манифестује кроз бројне исказе, текстове или изворе. Један исти дискурс, карактеристичан за начин мишљења или стање знања о нечему (епистема),⁶⁾ појављује се у низу различитих текстова и у бројним разноликим институционалним подручјима друштва.⁷⁾

Дискурс је за Фукоа такође нешто веома једноставно: то је најпрецизнији, најгушћи опис неке историјске творевине у њеној огољености, то је обелодањивање њене коначне појединачне различитости. На тај начин се долази до *differentia ultima* једне дате сингуларности што захтева предузимање умног напора аперцепције: потребно је разгнати прешироке завесе које ту појаву банализују и рационализују.⁸⁾

Људи имају тенденцију да све појаве које се налазе око нас тумаче у складу са неким општим идејама за које верују да им најбоље одговарају. То подразумева примену принципа дедукције. Међутим, Фуко сматра да је то у потпуности погрешан приступ, да не постоји ниједна таква идеја која би одговарала објашњењу било које појединачне појаве, била она рационална или универзална.⁹⁾ Утврђивање *differentia ultima* феномена односно дискурса који га

4) Van Dijk, Teunen A., *Handbook of Discourse Analysis*, Academic Press, London, 1985, Vol. 1, pp. 1, наведено према: Роланд Лоример, *Масовне комуникације: компаративни увод* (превод дела: *Mass Communication: A comparative introduction*, Manchester, преводилац: Зорица Бабић), CLIO, Београд, 1998, стр. 272.

5) Stuart Hall, *The west and the rest: discourse and power*, in: S. Hall, B. Gieben (eds) *Formation of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1992, наведено према: Кенет Томпсон, *op. cit.*, стр. 33 и 34.

6) Термин епистема Фуко је увео у свом делу *Ред ствари* (*L'Ordre des choses*). Односи се на сређене несвесне структуре које се налазе у основи настанка научних знања у одређено време и на одређеном месту. <http://www.michel-foucault.com/concepts/> (доступно дана: 15/04/2015.).

7) Кенет Томпсон, *op. cit.*, стр. 34.

8) Пол Вен, *Фуко: као мислилац и као човек* (превод дела: *Foucault: sa pensée, sa personne*, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводилац: Оља Петронић), Mediterran Publishing, Нови Сад, 2014, стр. 17.

9) *Ibid.*, стр. 24.

описује доводи нас, по Фукоу, до истине о том феномену. Кад се на тај начин дубински истражи одређен број феномена, уочава се сингуларност сваког и произвољност свих, и то нас индукцијом води до филозофске критике сазнања, до констатације да су људске ствари неутемељене и до скептичности на рачун општих идеја.¹⁰⁾

2. АНАЛИЗА ДИСКУРСА

Да би се дискурс могао боље разумети, неопходно је осврнути се на изворне поставке о овој проблематици. Разумевање израза, исказа и текстова који чине један дискурс подразумева проучавање знакова и значења. Знак се може схватити као физички објект са значењем¹¹⁾ и њиховим проучавањем се бави дисциплина која се зове семиологија.¹²⁾ Знакови и значења се могу проучавати на сваком пољу људске тежње који се могу репродуковати за појединца или публику, или се њима може представити. То може да буде језик, уметност, звук, као и медији.¹³⁾

Семиотичка анализа популарне културе концентрисана је на критичко дешифровање идеолошког значења, скривеног у било којој форми која је погодна да буде предмет анализе.¹⁴⁾ Медијски садржаји су нарочито прикладни за то с обзиром на различите форме у којима се јавности презентују и који углавном поред видљивог имају и скривено значење. У том смислу, семиотичка анализа разликује две равни значења – денотативну и конотативну.¹⁵⁾ Денотативно значење је оно што је очигледно, видљиво, природно, што се не мора посебно тумачити.¹⁶⁾ Конотативно значење је скривено, имплицитно и потребно је приступити анализи медијског садржаја да би се утврдило. Код конотативне анализе је посебно наглашена двосмисленост, па је у поређењу са денотативном анализом она

10) *Ibid.*, стр. 25.

11) Ову дефиницију знака дао је Фердинанд де Сосир у делу Курс опште лингвистике (Ferdinand de Saussure, *Course on General Linguistics*, Owen, 1916), наведено према: Стјуарт Прајс, *Изучавање медија* (превод дела: *Media Studies*, 1998, преводилац: Владимир Колловић), CLIO, Београд, 2011, стр. 113.

12) Термин семиологија потиче од грчке речи „semeion“ која значи знак. *Ibid.*, стр. 111 и 112.

13) *Ibidem*

14) Роланд Лоример, *op. cit.*, стр. 269.

15) *Ibidem*

16) Дејвид Мек Квин, *Телевизија* (превод дела: *Television*, 1998, преводилац: Марија Ђорђевић), CLIO, Београд, 2000, стр. 309.

отворенија за тумачења.¹⁷⁾ Конотативно значење је можда и важније у процесу формирања и одржавања одређеног дискурса јер може имати идеолошку основу.¹⁸⁾

Демаскирање идеолошке основе неког садржаја помаже нам у разумевању карактера дискурса који доминира. Теоретичар Стјуарт Хол (*Stuart Hall*) тврди да медијски текстови, попут телевизијског програма, садрже доминантан идеолошки дискурс. У том смислу произилази значај идеолошке анализе медијских садржаја која може измамити на површину претпоставке, митове и доминантан дискурс који лежи иза текста који се анализира. Углавном професионална рутина и пракса новинара и медијских продуцента утиче на процес формирања неког медијског садржаја који најчешће одговара доминантној идеологији. Такав садржај се потом кодира како би се обавио процес шифровања. Због свега наведеног, идеолошка анализа се ретко бави намерама самог аутора, већ начином на који је текст кодиран, а и у мањој мери како га публика дешифрује.¹⁹⁾

Објашњавање неког дискурса или дискурзивне праксе, састојаће се у тумачењу онога што су људи радили или говорили, у разумевању онога што претпостављају њихови покрети, речи или институције.²⁰⁾ Свакодневно се бавимо таквим тумачењем и то радимо углавном спонтано, без много размишљања. Може се рећи да дискурс настаје у интеракцији између људи. Изговорена реч или покрет који је неко предузео има неко своје значење које неко други открива односно тумачи.

Фуко се бавио анализом знања, моћи и органа надзора у савременом друштву.²¹⁾ Моћ се не креће једнолинијски, од врха до дна, већ кружи на свим нивоима друштва, на „капиларан“ начин.²²⁾ На свим тим нивоима се одвија борба, различитих субјеката, за успостављањем контроле над стварањем и трајањем дискурса. Фуко разликује форме искључивања, ограничења и присвајања као модалитете дискурзивне контроле, при чему његова анализа подразумева критичко преиспитивање процеса настанка дискурса.²³⁾

17) *Ibid.*, стр. 310.

18) Роленд Лоример, *op. cit.*, стр. 269 и 270.

19) Дејвид Мек Квин, *op. cit.*, стр. 311.

20) Пол Вен, *op. cit.*, стр. 26.

21) Кенет Томпсон, *op. cit.*, стр. 34

22) *Ibid.*, стр. 35.

23) Мишел Фуко, *Поредак дискурса*, *op. cit.*, стр. 45-49.

Постоји неколико начина на који се производња дискурса контролише и ограничава. Реч је о поступцима искључивања који се, према Фукоу, могу разврстати у три групе.²⁴⁾ Најпознатији и најочигледнији је забрана. У контексту медијског извештавања, слобода говора је углавном мртво слово на папиру, цензура и ауто-цензура су свеprisутне. Постоје пожељни и непожељни саговорници а то важи и за теме које се медијски проблематизују. Даље је могуће разликовати три типа забране који се међусобно пресецају, оснажују и надопуњују и тако формирају сложен оквир који се не престано мења. Према Фукоу то су: табу предмета говора, ритуал околности говора и привилеговано или искључиво право субјекта који говори.²⁵⁾ Табу предмета говора представља забрану да се говори о одређеним темама и она се односи на све субјекте, стога ово можда представља највеће задирање у слободу говора. Ритуал околности говора се односи на ограничавање услова под којима се може говорити о одређеној теми. Трећи тип забране поставља ограничење у погледу субјеката који могу да говоре о одређеној теми. Дозвољено је говорити о некој теми али ту дозволу имају само одређени субјекти који тако поседују искључиво права говора.

Друга врста искључивања се заснива на супротстављању разума и лудила. Кроз векове и различите епохе мењали су се начини тог разграничавања али је суштина одувек била иста.²⁶⁾ Према речима Фукоа: „Оно лудило чије је гласове ренесанса управо ослободила, али чију је силовитост већ укротила, чудноватом ће присилом ућуткати доба класицизма.“²⁷⁾ У савременом друштву и даље постоји граница између разума и лудила, само је другачије повучена, према различитим линијама, путем нових институција и са последицама које нису исте.²⁸⁾ Пожељно понашање и говор и даље ће се сматрати разумним, а непожељан, неадекватан говор третираће се као лудило.

Треће искључивање које има задатак да контролише настаanak дискурса је супротстављање истине и лажи.²⁹⁾ Свако историјско доба је имало своје истините дискурсе, што важи и за време у

24) *Ibid.*, стр. 8.

25) *Ibidem*.

26) *Ibid.*, стр. 9.

27) Мишел Фуко, *Историја лудила у доба класицизма* (превод дела: *Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводилац: Јелена Стакић), Mediterran Publishing, Нови Сад, 2013, стр. 63.

28) Мишел Фуко, *Поредак дискурса*, *op. cit.*, стр. 9-11.

29) *Ibid.*, стр. 11.

којем живимо. Исакази који се не уклапају у ту визију истинитог дискурса, третирају се као лаж.

Проучавање дискурса је увек временски омеђено. У том смислу је Фукоово истраживање оригинално јер је први проучавао истину у контексту времена. Оно што су некада биле истине сада више нису. Сливовито се то може изразити на следећи начин: „давнашња и скорашња прошлост човечанства није ништа друго до пространо гробље великих мртвих истина“. ³⁰⁾ Фуко је „преорао“ то гробље на начин који је подразумевао дубинско ископавање дискурса, објашњавање коначних разлика између историјских творевина и, самим тим, крај општих идеја. ³¹⁾

На крају овог општег разматрања о дискурсу треба истаћи да је неспорно да су Фукоове идеје контроверзне, веома утицајне и да се о њима доста дискутује. Неко ће рећи да је он један од најбриљантнијих мислилаца у двадесетом веку, док ће други сматрати да његово тешко писање и комплексност умањују повезаност са оним што се дешава у стварном свету. ³²⁾

3. ДИСКУРСИ У МЕДИЈСКОМ ПРИКАЗИВАЊУ КРИМИНАЛИТЕТА

Анализу дискурзивне праксе у медијском приказивању криминалитета би требало започети резимеом досадашње теоријске анализе дискурса. Другим речима, треба указати на све могуће начине дефинисања појма дискурса који добрим делом зависе и од научне области у којој се примењују. У складу с тим, могу се навести четири дефиниције дискурса: ³³⁾

1. У лингвистици, дискурс представља израз већи од реченице.
2. У неким студијама књижевности дискурс означава језички израз уопште.
3. У неким језичким и структуралистичким студијама, дискурс представља израз специјализоване форме језика, као што је језик права.

30) Пол Вен, *op. cit.*, стр. 26.

31) *Ibidem*

32) Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer и Nigel South, *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, Routledge, London and New York, 2009, стр. 113.

33) Стјуарт Прајс, *op. cit.*, стр. 120.

4. У неким истраживањима политике и културе, дискурс је говорно изражавање идеологије, или једно од бојних поља где се одвијају борбе за моћ.

Разматрање дискурса у контексту медијске слике криминалитета је специфично. Због тога треба одбацити прве две дефиниције дискурса јер немају значај у објашњењу односа медија и криминалитета. Трећа и четврта дефиниција заслужују пажњу, с тим што предност треба дати последњој дефиницији. Трећа се, између осталог, односи на језик права који се повремено користи у медијским извештајима о криминалитету. Међутим, тај „правни“ израз није довољан јер нема потребну снагу и уверљивост да би у значајној мери обликовао перцепцију јавног мњења о проблему криминалитета. У циљу анализе и разумевања медијског извештавања о криминалитету, посебно се треба задржати на четвртој дефиницији дискурса.

Однос дискурса и медијског извештавања уопште се мора посматрати у контексту Фукоове констатације да је „дискурс моћ коју треба задобити“. Медији су у данашње време основно средство борбе за остваривање утицаја на јавно мњење како би се постигли жељени циљеви. Медијско извештавање се састоји из мноштва исказа о различитим друштвеним темама пре свега у сфери политике, али и у многим другим областима. Сви ти искази чине одговарајући/е дискурс/е. У зависности од степена остварености слободе медијског извештавања постојаће само један или више дискурса који доминирају. Овладати дискурсом значи остварити утицај на јавност.

Моћ која је својствена дискурсу углавном припада онима који у датом тренутку у друштву имају доминантан положај у економском или политичком смислу. Захваљујући тој моћи, обезбеђена им је привилегована репродукција дискурса. Поред тога, долази до ширења тих дискурса који у великој мери одређују обрисе доминантне идеологије која је друштвено осмишљена.³⁴⁾

Међутим, паралелно са дискурсом/има доминантних група постоји и нешто што се може назвати медијски дискурс који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја.³⁵⁾ Без обзира на моћ коју садрже дискурси друштвено доминантних група, они не могу директно ути-

34) Renee Goldsmith Kasinsky, *Patrolling the Facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, Garland Publishing, New York & London, 1994, стр. 204.

35) *Ibid.*, стр. 205.

цати на јавно мњење. Они пролазе кроз медијско сито, што значи да сигурно неће остати непромењени, а постоји и вероватноћа да се та одређена самосталност медија испољи у крајњем производу који ће бити представљен нпр. читаоцима дневних новина. С обзиром да медији, као и моћни појединци, имају своје интересе који их руководе, логично би било да међусобно успоставе неки вид сарадње на обострано задовољство. У том смислу је компромис незаобилазан и првобитни дискурси једних и других на крају добијају нову димензију, стварајући један нови дискурс који утиче на јавност. Ипак, некада то узајамно прожимање дискурса не постоји. Понекад се медији у потпуности налазе у служби оних који промовишу доминантну идеологију. Дискурс доминантних се тада преноси јавности у непромењеном облику и такав директно утиче на јавно мњење.

Ми живимо у друштву где се политички процеси и медијски дискурс неприметно и узајамно установљавају.³⁶⁾ Симбиозна веза између медија и политичара манифестује се у вишедеценијском медијском пропагирању репресивне политике у области борбе против криминалитета, с обзиром да такав став доноси највише политичких поена.

Анализа утицаја који поједини актери борбе против криминалитета имају на јавност путем медија показује да полицијски дискурс остварује већи утицај на јавно мњење него дискурси тужилаштва и судова. Полиција је присутнија у медијском извештавању о криминалитету, а то значи да је активнија у стварању сопствене слике. То ће углавном подразумевати преувеличавање позитивног учинка полицијског деловања, а минимизирање неуспеха.³⁷⁾

Када се догоди неко кривично дело, полиција обично прва предузима кораке у правцу разјашњавања онога што се догодило. Ако је у питању такво дело које је медијски интересантно, проактивна полицијска стратегија ће значити успостављање контроле над медијским извештавањем о том догађају. Полицијски дискурс ће утицати на обликовање верзије стварности о том кривичном делу. Да би се то остварило неопходно је остварити утицај над медијским организацијама, њиховим извештачима и процесом стварања вести.³⁸⁾

36) Yvonne Jewkes, *Media and Crime*, SAGE, London, 2004, стр. 58.

37) Schlesinger, P., Tumber H., and Murdock G., The media politics of crime and criminal justice, *British journal of criminology*, 1991, pp. 397-420, наведено према: Renee Goldsmith Kassin, *op. cit.*, стр. 207.

38) *Ibidem*

На путу до остварења утицаја на медије, полицијски дискурс ће доћи у колизију са медијским дискурсом. То свакако неће бити непремостива препрека јер медији и полиција једни другима имају шта да пруже. Полиција је значајна за медије јер представља сталан извор информација о криминалитету. На другој страни медији подржавају полицијску идеологију тако што доприносе стварању позитивне слике у јавности. С тим у вези, поставља се незаобилазно питање односа полицијског и медијског дискурса односно њихове (не)равноправности. У теоретским радовима о медијима преовлађује мишљење да је однос полиције и медија асиметричан и то у корист полиције.³⁹⁾ Такво мишљење је резултат истраживања која су подразумевала сагледавање проблематике из новинарског угла, занемарујући притом полицијску перспективу. Међутим, постоје и новинари који се свесно некритички односе према полицијским саопштењима, а то ће понекад значити и неаргументовано изношење података о стању криминалитета у друштву и полицијским акцијама. У таквом медијском извештавању доминира полицијски дискурс који није резултат „равноправног“ сучељавања полицијског и медијског дискурса, већ потребе новинара да подилази владајућим структурама у друштву у складу са „не љуљај брод“ („*don't-rock-the-boat*“) приступом.⁴⁰⁾

Однос полиције и медија у контексту дискурса се може размотрити на још један начин. Постоји једна специјализована језичка форма коју медији често користе када извештавају о криминалитету, а то је полицијски језик. Новинарима је потребно да комуницирају устаљеном терминологијом која већ постоји захваљујући полицијском монополу у стварању јавног дискурса о криминалитету. Ова зависност се највише испољава кроз потребу новинара да брзо упакују своју причу, и обезбеде свакодневне извештаје о полицијској активности.⁴¹⁾ У тој свакодневној журби да се обезбеди материјал, новинарима је по правилу лакше да само преузму део полицијског извештаја, преписујући га дословце, чиме се полицијски дискурс преноси у медијски простор, заузимајући доминантан положај. Новинар је увек у слабијем преговарачком положају у односу на полицајца: репортер који не може да извуче значајну информацију остаће без посла, док полицајац који задржи ту информацију за себе неће доћи у такву непријатну позицију.⁴²⁾

39) Chibnall, S., *Law-and-Order News*, London: Tavistock, 1977 и Fishman, M., *Manufacturing the News*, University of Texas Press, Austin, 1980, наведено према: Renee Goldsmith Kaskins, *op. cit.*, стр. 208.

40) *Ibid.*, стр. 210.

41) *Ibid.*, стр. 212.

42) *Ibidem*

Какав ће бити конкретан дискурс, садржан у текстуалном или говорном медијском садржају, зависи од мноштва, углавном претходно споменутих фактора. Такође, медији зависе и од општег друштвеног и дискурзивног контекста у којем функционишу, и морају узети у обзир широки дијапазон мишљења и материјала.⁴³⁾ Иако влада генерално мишљење да се дискурси о социјалним проблемима (као што је криминалитет) појављују из одређеног културног контекста, многи аутори су усредсређени на оригиналне, специфичне елементе проблема, занемарујући истовремено познатије елементе који већ постоје у доступном културном репертоару, као што су: метафоре, мотиви, примери, идиоми, фразе, социјални типови итд.⁴⁴⁾

Сложеност међуодноса различитих друштвених чинилаца који се остварује у процесу настанка медијских извештаја, онемогућава неку класификацију дискурса односно проналажење њихових заједничких и општих карактеристика. Иако је то уобичајен приступ у теоријском бављењу различитим феноменима, овде би се требало задовољити Фукоовим приступом проблематици дискурса који истиче њихову индивидуалност.

4. ДИСКУРС И МОРАЛНА ПАНИКА

Посебно је значајна анализа дискурса у медијском извештавању када се посматра у контексту моралне панике. Претпоставка настанка конкретних моралних паника је медијско приказивање некога или нечега као претње вредностима или интересима који су заједнички већини чланова друштва.⁴⁵⁾ Такво приказивање је манифестација одговарајућег дискурса који у датом тренутку доминира у медијском простору.

Иако је анализа дискурса у вези с моралном паником новијег датума, неке ствари о овој проблематици су довољно разјашњене. Првобитна морална паника, 60-их и 70-их година прошлог века, настајала је на дискурсу који се углавном базирао на концепту „народних демона“ (*folk devils*) односно главна преокупација медија је била стереотипизација, у негативном смислу, припадника одређе-

43) Стјуарт Прајс, *op. cit.*, стр. 640-642.

44) Joel Best и Mary M. Hutchinson, *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter, G. and E. Kappeler, V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Long Grove, Illinois, 2006, стр. 95.

45) Део дефиниције моралне панике (Стенли Коен). Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*, Routledge Classics, London and New York, 2002, стр. xxviii и xxix.

них друштвених група. Такав дискурс се није много бавио жртвама, а ако се о њима уопште и говорило то је чињено на начин да је наглашавана посебна осетљивост појединих категорија становништва или индивидуалне карактеристике особа које су нарочито погодне да постану жртве неког кривичног дела. Међутим, у новије време овај дискурс се променио. Криминалитет се све више представља као претња не само за осетљиве жртве, већ и за обичне људе у њиховој свакодневици. У том дискурсу криминалитет је све мање претња заједничким и општеприхваћеним вредностима већ се нагласак ставља на представљање криминалитета као прагматичног начина наношења штете појединачним жртвама.⁴⁶⁾ Савремени дискурс истиче да свако може да постане жртва.

Модерни дискурс наглашава још једну димензију која је битна у стварању моралне панике, а повезана је с претходно поменутиим аспектом жртве. Ранији дискурс је повлачио јасну границу између ризичног понашања, ризичних ситуација или нпр. ризичних професија. Данас се та граница изгубила и медији се труде да нам ставе до знања да је све што радимо ризично и да су све ситуације у којима се можемо наћи опасне. Тако се долази до још једног концепта који у модерној теорији моралне панике заузима важно место. У питању је друштво ризика. Концепт друштва ризика је новијег датума, услед чега, уосталом као и дискурс, још увек није добио одговарајуће место у теоријским разматрањима о моралној паници.⁴⁷⁾

Модеран приступ моралној паници који узима у обзир анализу дискурса у медијском извештавању о криминалитету требало би истовремено да повеже то разматрање са концептом друштва ризика. Дискурс о ризику је процес селекције, у коме се једном ризику придаје велика тежина, а други се занемарује. Истицање једних односно занемаривање других ризика јесте резултат њиховог уклапања у ширу целину доминантних схватања која варирају од културе до културе.⁴⁸⁾ Кад је криминалитет у питању, владајући дискурс истиче ризик од насилничког, занемарујући истовремено ризик од имовинског криминалитета. Тај дискурс не узима у обзир

46) *Ibid.*, стр. xxix и xxx.

47) Родоначелник идеје о ризичном друштву је немачки социолог Улрих Бек (*Ulrich Beck*). Он је у својим каснијим радовима увео и појам *светско ризично друштво* који се донекле разликује у односу на појам ризично друштво. Видети више: Улрих Бек, *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (превод дела: *Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Љиљана Глишковић), Академска књига, Нови Сад, 2011.

48) Лаш Фр. Х. Свенсен, *Филозофија страха*, (превод дела: *Frykt*, Осло, преводилац Рајић Љ.), Геопоетика, Београд, 2008, стр. 58.

све различитости које су неминовне између људи већ инсистира на неком заједништву, што би значило да смо сви подједнако угрожени насилничким криминалитетом односно да сви имамо једнаку шансу да постанемо жртве. Овај дискурс се одлично уклапа у идеју о ризичном друштву, па је њихово истовремено проучавање драгоцено за боље разумевање моралне панике у садашњем али и будућем времену.

Уколико се дискурс схвати на Фукоов начин, онда би анализа моралне панике требало да буде другачија у односу на досадашњи приступ. Ако се пође од констатације да је сваки дискурс индивидуалан и посебан и да представља истину која је релативна, онда су и све моралне панике појединачно такве јер настају на сингуларним дискурсима. Развијањем таквог приступа морало би се доћи до закључка да свака појединачна морална паника настаје у основи посредством јединственог и непоновљивог механизма.

Класична теорија о моралној паници, попут већине теоријских приступа, проналази свој ослонац у постојећем фонду знања, са намером да допринесе његовом продубљивању. Ипак, Фукоов дискурс нема ту амбицију. У питању је истина која се открива у њој самој и из ње саме, нема никаквог општег места од којег се полази и у које се на крају враћа. Шта би то значило кад је у питању морална паника? Традиционална теорија о моралној паници истиче три основна теоријска приступа: модел широких маса, елитистички конструисан модел и модел нестручних интересних група односно друштвених покрета.⁴⁹⁾ Сваки од наведених приступа настоји да обухвати што више конкретних моралних паника, тј. да објасни њихов настанак са искључивим или претежним ослањањем на поставке конкретне теорије. То подразумева коришћење дедуктивног закључивања које је у Фукоовом разматрању дискурса потпуно неприхватљив пут стицања знања о свету у којем живимо.

Иако се Фуко није посебно бавио проблематиком медијског извештавања о криминалитету или конкретније моралном паником као основним механизмом утицаја на јавно мњење, примена његових идеја у објашњењу тих процеса изузетно је значајна. Многи аутори који су разматрали дискурс у том контексту, полазили су пре свега од Фукоове концепције дискурса.⁵⁰⁾ Иако се имало у виду да је дискурс историјски релативна категорија чини се да је једна димензија те проблематике остала неразмотрена. Углавном се све

49) Erich Goode and Nachman Ben-Yehuda, *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell, UK, 2009, стр. 51-72.

50) Дефиниција дискурса која је споменута раније у тексту. Видети више: Кенет Томпсон, *op. cit.*, стр. 33 и 34.

моралне панике о истом феномену објашњавању истим дискурсом и ту наизглед нема ништа спорно. Активирана морална паника о педофилима у садашњости, за коју је окидач био неки актуелан случај, најчешће се објашњава на идентичан или сличан начин, као и тематски иста морална паника која се догодила годину или две раније, а која је и сама имала свој окидач. Али те две моралне панике не могу никако бити исте. Механизми активирања тих моралних паника су само наизглед исти. Ипак су сви они посебни, што значи да су и моралне панике свака за себе непоновљиве. Такође, и сваки појединачан дискурс који се налази у основи конкретне моралне панике, има своју индивидуалност или тзв. *differentia ultima* који нам омогућава да спознамо истину о тој конкретној моралној паници. Та истина, ма колико наизглед деловала логично да се може применити на објашњење других сличних моралних паника, ипак припада само тој одређеној моралној паници.

ЛИТЕРАТУРА

- Бек, Улрих: *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (превод дела: *Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Љиљана Глишовић), Академска књига, Нови Сад, 2011.
- Best Joel и Hutchinson M. Mary, „The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse“, in: Potter, W. G. and Kappeler, E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Long Grove, Illinois, 2006.
- Вен, Пол: *Фуко: као мислилац и као човек* (превод дела: *Foucault: sa pensée, sa personne*, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводилац: Оља Петронић), Mediterran Publishing, Нови Сад, 2014.
- Goldsmith Kasinsky, Renéé, „Patrolling the Facts: Media, Cops, and Crime“, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, Garland Publishing, New York & London, 1994.
- Goode, Erich and Ben-Yehuda, Nachman: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell, UK, 2009.
- Jewkes, Yvonne: *Media and Crime*, SAGE, London, 2004.
- Carrabine Eamonn, Cox Pam, Lee Maggy, Plummer Ken и South Nigel: *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, Routledge, London and New York, 2009.
- Cohen, Stanley: *Folk Devils and Moral Panics*, Routledge Classics, London and New York, 2002.
- Лаш Фр. Х. Свенсен: *Филозофија страха*, (превод дела: *Frykt*, Осло, преводилац Рајић Љ.), Геопоетика, Београд, 2008.

Лоример, Роленд: *Масовне комуникације: компаративни увод* (превод дела: *Mass Communication: A comparative introduction*, Manchester, преводилац: Зорица Бабић), CLIO, Београд, 1998.

Мек Квин, Дејвид: *Телевизија* (превод дела: *Television*, 1998, преводилац: Марија Ђорђевић), CLIO, Београд, 2000.

Прајс, Стјуарт: *Изучавање медија* (превод дела: *Media Studies*, 1998, преводилац: Владимир Коловић), CLIO, Београд, 2011.

Томпсон, Кенет: *Морална паника* (превод дела: *Moral Panics*, 1998, преводилац: Ивана Вранић), CLIO, Београд, 2003.

Фуко, Мишел: *Поредак дискурса* (превод дела: *L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводилац: Дејан Аничич), Карпос, Београд, 2007.

Фуко, Мишел: *Историја лудила у доба класицизма* (превод дела: *Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводилац: Јелена Стакић), Mediterran Publishing, Нови Сад, 2013.

<http://www.michel-foucault.com/concepts/>.

Aleksandra Z. Ilic

THE IMPORTANCE OF DISCOURSE IN UNDERSTANDING OF MORAL PANIC

Resume

The author discusses the problem of discourse in the context of media portrayals of crime and in particular in order to better understand the phenomenon of moral panic. At the beginning of the paper it is analyzed the origins of discourse dealing and the notion of discourse. In this regard, special attention was paid to discourse analysis of the French philosopher Michel Foucault, who thought that discourse involves a group of statements that constitute language and way of presenting knowledge on a particular subject in a particular historical moment.

Discourse analysis can be done in several ways. One of them is the semiotic analysis which involves the determination of denotative and connotative meaning of the content. Connotative meaning is more important in the analysis of media coverage as it pertains to the hidden and ambiguous messages and can have an ideological basis. The media portrayal of crime in particular contains discourses of dominant social groups or those actors who have the power. At the same time, but to a lesser extent, there may be somewhat independent media discourses which singularity is based on the rules of making media reports.

In the sphere of formal social control the police discourse is dominated because it achieves greater impact on public opinion than discourses of prosecution and courts. Police discourse has a significant

impact on the public understanding of the problems of crime and that discourse can come into conflict with independent media discourse. It certainly will not be an insurmountable obstacle because the media and the police have what to offer to each other. The dominant opinion in the theoretical work of the media is that the relationship between the police and the media is asymmetrical in favor of the police.

The discourse analysis of media reporting is especially important when viewed in the context of a moral panic. This analysis is more recent but certain specifics of past and recent moral panic can be recognized. The beginnings of moral panic are marked with discourse that is mainly based on the concept of folk devils or negative stereotypical representation of members of certain social groups. Such discourse put the victim in the background, as opposed to contemporary discourse which emphasizes that anyone can become a victim. The dominant discourse also points out the risk of violent crime while disregards the risk of property crime. Keeping all this in mind, the author points out that a modern approach to moral panic, which takes into account the analysis of discourse in the media coverage of crime, should at the same time connect that consideration with the concept of risk society.

At the end of the paper, according to Foucault's idea of the uniqueness and individuality of each discourse, the author emphasized the importance of such same approach in the study of moral panic. Every moral panic is special. Also every single discourse, that is basically in concrete moral panic, has its own individuality or *differentia ultima* that allows us to know the truth about this particular moral panic.

Key words: discourse, analysis, Foucault, media, crime, moral panic

* Овај рад је примљен 20. маја 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 01. јуна 2015. године.